

je ta odšel, ga je zamenjal dr. Jože Neudauer. Dr. Francka Praprotnik je prišla naslednja, čez nekaj časa jo je zamenjal dr. Antonije Trop. V kratkem času delovanja dr. Tropa je prišel v Središče dr. France Nose, njega je zamenjal mladi zdravnik dr. Boris Vouk. Med tistim časom, ko je zdravnik zapustil Središče, so zdravstveno službo opravljali zdravniki iz Ormoža. Dr. Vouk je bil najdlje v Središču od vseh povojnih zdravnikov, seveda, če odštejemo sedanjega dr. Meška, ki je ostal še izpred slovenske osamosvojitvene vojne.

Viri:

- Svet med Muro in Dravo, 1968. Uredil prof. Viktor Vrbnjak.

Franč Krnjak

KIP "MAJKE BOŽJE" IN KIP TRPEČEGA ZVELIČARJA - ECCE* HOMO, V SREDIŠČU

**izg. ekce*

Prispevek, ki je pred vami, govori o rušenju in ponovni postavitvi dveh srediških kipov – plastik med 2. svet. vojno, in ponovni obnovitvi kipa "Majke božje"¹ leta 1995, ob stoletnici obnovitvenih del.

Uvod

Na križišče državne ceste, ki pelje proti hrvaškemu Medmuru in ulice Ob Trnavi na južni strani ter ulice severno, brez imena, ki povezuje Trg talcev in Trško ulico, stoji kip "Majke Božje" ali Matere Božje brezmadežnega spočetja. Kip je bil postavljen neznanega leta. Domneva se, da so kip postavili tržani v zahvalo Mariji ob prenehanju kuge, ki je tukaj morila v 17. stoletju. Prav v tem času so postavili pred središko kapelo kip trpečega Zveličarja, ki je s svojo usodo in z veliko kulturno-zgodovinsko vrednostjo, skupaj s kapelo žalostne Matere Božje, velik biser središkega trga. Gotovo je, da so oba kipa, trpečega Zveličarja in "Majko Božjo", prebivalci Središča davnega 1894. in 1895. leta na novo restavrirali in olepšali.

Na kipu trpečega Zveličarja, ki stoji danes na Slovenski cesti med Žerjavovo in nekdanj Kocenovo

- Fran Kovačič, Trg Središče, 1910.
- "Zgodovinski listi" Zg. društva Ljutomer, št. 2, str. 38-46, leto 1993, avtor Fr. Ferencek.
- Doc. dr. Zvonka Zupanič-Slavec, dr. med., Zgodovina medicine, referat na simpoziju o dr. Štefanu Kočevanju, 2005.
- Status animarum središke župnije.
- Državljanska knjiga iz matičnega urada Središče.
- Ivan Najžer, Trg Središče, zgodovinski podatki za čas od 1. 1910 do konca 2. svet. vojne. Hrani ZAP Ptuj.
- Župnijska kronika sv. Duha Središče ob Dravi.
- Ivanka Trstenjak, Središče.
- Jože Rakuša, Ormož.
- Stanko Toplak, Radenci.
- Anton Jurjaševič st., Draga, Središče.

hišo, je spredaj letnica iz 1894. leta, na zadnji strani pa je letnica 1757, ki naj bi naj bila iz leta postavitve, spomin na prenehanje morilskega pohoda človeške kuge ali črne smrti (Yersinia pestis). Ta kip je bil najprej postavljen nekoliko nižje na umetnem gričku, ki je obenem služil za sramotilni steber². Pozneje so kip prestavili na trg pred občinsko hišo, okoli pa so pozneje nasadili drevesa divjega kostanja. Kip je kljuboval vse do 1941. leta, ko ga je nacistična okupatorska drhal na silo odstranila in razbila³. Kip je čudežno, razbit, pa vendar ostal nedotaknjen. Po vojni, leta 1946, so tržani postavili na njegovo mesto granitni spomenik žrtvam vojne ali spomenik talcem, kot so ga na splošno imenovali.

Kip "Ecce homo"⁴ je nato povsod iskal zatočišče. Ob velikem osebnem prizadevanju in finančni pomoči družine Štamberger, Janka in žene Sabine, so kip sestavili in postavili na sedanje mesto. Po dolgem prigovarjanju in prošnjah je lastnik zemljišča Franc Žerjav le privolil in dovolil v odstop delček zemljišča,

² Fr. Kovačič, Trg Središče, Maribor, str. 32.

³ Po nalogu nacistične oblasti sta morala kip podreti nekdanja središka občinska delavca - ustni vir D. Klobučar. Nekaj let po osvoboditvi sta oba umrla nenaravne smrti, menda zaradi tega opravila - ljudski glas v Središču.

⁴ "Glej, človek", takšno je ime plastike. Prebivalci Središča so jo nekdanj imenovali kar skrajšano - Bog.

¹ Središčani tako imenujejo ta kip že od pamtiveka. Danes se to ime z novimi rodovi in priseljenci izgublja. Kip je posvečen Materi Božji, brezmadežnega spočetja.

da se kip postavi. S pomočjo mecenstva družine Štamberger je spomenik restavriral slikar in kipar Trstenjak. Svečano odkrit in blagoslovljen, pri čemer sta sodelovala tudi središka godba in pevski zbor, je bil kip trpečega Zveličarja 15. junija 1947. leta⁵. Kip je bil med tem časom le enkrat nestrokovno obnovljen - prepleskan, sedaj pa zopet čaka na dobrega mecena, da ga obnovi.

Obnovljeni kip MB leta 1995. Svečano ga je blagoslovil mariborski škof dr. Franc Kramberger, ob asistenci domačega župnika Jožefa Horvata. (Fotografijo hrani ŽU Središče)

Enako usodo je dočakala "Majka Božja". S pretvezo nemških lokalnih oblasti, da spomenik moti promet, je bil tudi ta kip nasilno odstranjen. Kip so domačini skrili v farni cerkvi, steber pa na župnijskem skednju. Decembra leta 1945 je o postavitvi kipa razpravljala takratni Krajevni narodnoosvobodilni odbor ali skrajšano - Krajevni narodni odbor (občinski odbor), ki ga je vodil takratni ugledni središki gospodarstvenik Karl Vargazon⁶. Odbor je idejo podprl in sklenil, da proti temu ni nobenega zadržka, če tako hočejo volivci, vendar brez vsakršne finančne pomoči KNOO Središče (občine)⁷.

Verniki so kmalu po novem letu izvedli akcijo

zbiranja prispevkov za obnovitev in postavitve spomenika. Središkemu župniku p. Leonu Božiču je bil pri tem v veliko moralno in materialno podporo predsednik Krajevnega ljudskega odbora⁸ Karel Vargazon. Dela za postavitve kipa so se pričela 1. maja 1946 in že čez pet dni je Marijin spomenik stal in bil blagoslovljen. Bila je velika in lepa slovesnost, popestrena s pevskim zborom in z godbo. Ta dan so se prebivalci zbrali v župni cerkvi na Grabah, od koder so šli v procesiji ob zvokih središke godbe na kraj odkritja in blagoslovitve. Bila je velika svečanost, na kateri je spregovoril domači duhovnik p. Leon Božič, ki je tudi doživel grenko življenje štiriletnega pregnanstva.

Govor ob blagoslovitvi porušenega in na novo postavljenega kipa Bl. Device na križišču v Središču (Majka Božja). Govornik je bil p. Leon Božič, domači duhovnik, ki je kip tudi blagoslovil.

V teh vseh pred enim letom so zmagovite čete nove Jugoslavije preganjale zadnje ostanke nasilne tuje osvajalne vojske iz naše razmrčvarjene in pregažene mile nam domovine. Še nekoliko dni je poteklo in nasmehnila se nam je zlata svoboda. Potlačena naša domača gruda je ob svoji sladki materinski besedi znova zadihala svoje novodobno življenje.

Pregnanci iz domovine so se z vseh vetrov širne Evrope začeli vračati na svoje oplenjene in opustošene domove. Začela se je splošna obnova na vseh poljih, pa tudi na kulturno zgodovinskem in umetniškem področju. Geslo je bilo in je še danes: Ker je nasilna tujčeva roka uničila ali poškodovala, to čimprej zgraditi, kar se da čim hitreje spraviti v prejšnji stan. S tem geslom v srcu so se tudi hvalevredni Središčani lotili v vsakem pogledu potrebnega dela, da ta zgodovinsko-umetniški kip MB zopet na novo postavijo, ki ga je okupatorska oblast pod pretvezo, da ovira promet, nasilno dala odstraniti, zopet postavijo na tisto mesto, ki ga je zavzel od l. 1895 do druge sobote v mesecu avgustu leta 1941. Čast in hvala vsem, ki so začeli, sodelovali ali na kakršenkoli način pripomogli, da danes dne 5. maja 1946 ta priljubljeni kip zopet stoji tukaj. Za vsakega vernega kristjana, častiti navzoči, pa ni ta Marijin spomenik samo umetnina, ampak po človeških sposobnostih ustvarjena medla podoba verne Device, božje porodnice naše odrešiteljice, zveste nam priprošnjice zemlje in nebes kraljice. Zato s svojimi molitvami in bogoslužnimi dejanji ne častimo kamna, temveč njo, ki jo ta kip predstavlja, našo dobro nebeško mater Marijo.

⁵ Župnijska kronika župnije Sv. Duha, Središče za leto 1947.

⁶ Karel Vargazon je bil po tem takem prvi povojni središki župan ali predsednik središke občine.

⁷ 7. točka zapisnika 8. seje KNO Središče, z dne 26. 12. 1945.

⁸ Po osvoboditvi l. 1945 so upravno oblast predstavljali Krajevni narodnoosvobodilni odbori (KNOO), ki so se leta 1946 preimenovali v Krajevne ljudske odbore (KLO).

V ta kip so vaši predniki obračali oči in željno pa tudi z zaupanjem pričakovali pomoči od nje, ki je mati božja, mati čudovita, tolažnica žalostnih, pomoč kristjanov. Sam Bog ve, v koliko srcih se je ob pogledu na ta kip utrnila milost, da je na krivi poti rasti otrok spoznal svojo zablodo in rekel: Mati moja dobra iz nebes, nezvest sem ti postal, spodrsnil sem se in padel, o mati čudovita dvigni me, ojači me, pomori mi, da v tvoje veselje zopet zletim po poteh nebeških zapovedi.

Božji vsevednosti je prikrito, koliko obupanih duš, stritih src, potlačenih življenj, ki so jih križi in težave pritiskali k tlom, je ob pogledu na ta kip s pomočjo milosti Božje in na posredovanje one, ki se imenuje tolažnica žalostnih-našlo pogum, da so ojunačila strta srca, se izravnala poteptana in potlačena življenja. Da so se dvignila in nosili vsi vse bili svojih duš podobno junaško in odločno, kakor ona, ki se imenuje tolažnica žalostnih. Iz globine duše in srca je prikipel vzklík: Hvala ti Marija, ki me nisi zapustila sedaj, ko na svetu zame ni bilo več tolažbe in blagodejne pomoči!

Samo v večni knjigi je zapisano, koliko ljudi vseh stanov in starosti je ob pogledu na ta častitljiv kip dokler je stal, iskalo pomoči v tistih časih, ko je tujec uničeval v slovenskih dušah to kar so naši pradedje nosili kot zlate svetinje v svojih srcih: sveto vero, iskal pri njej, ki se imenuje pomoč Kristjanov. Iskal je pomoč, čeprav je izgledalo, da zastonj, in našel jo je. O Marija, pomočnica Kristjanov, hvala ti!

Dragi častilci Marijini! Marija z Jezusom je v svojem življenju bila begunka. Tudi ta kip Marijin, ki nikomur ni storil nič hudega, kakor tudi drugi desetisoči nedolžnih, od okupatorja preganjanih Slovencev, ni storilo nič hudega, je ta kip postal begunec. Kip sam je našel zatočišče začasno v cerkvi, ostali deli pa povsod drugod, samo na nedovoljenem mestu ne. Glej, o Marija, Tvoj kip se vrača na svoje staro mesto, kakor se je tudi na Tvojo priprošnjo vrnila večina preganjanih domačinov. O Marija, prazni sok smo, nimamo Ti ničesar dati, ne moremo se ti zahvaliti. Eno pa ti obljubimo: Tvoji smo in Tvoji hočemo ostati! Ti pa vodi nas, vodi našo mило domovino v srečno bodočnost in nas pelji kot svoje zveste sinove in hčere v srečno večnost! Amen.

Skoraj petdeset let se je nato kip "Majke Božje" upiral skušnjavcem, hudim časom in vremenom. V letu 1992 je takratnemu župniku Jožefu Horvatu zdomec-domačin iz Švice Franc Jakl dal namig, da bi bilo dobro, če bi Marijin kip, ki je bil prepotreben obnove, restavriral in olepšali. V ta namen je bil pripravljen darovati 1000 švicarskih frankov, nekaj so primaknili posamezniki, občina in krajevna skupnost. Delo je steklo pod vodstvom župnika Horvata še isto leto. Plastiko je prevzel v restavriranje ptujski akademski

kipar Viktor Gojkovič, temelj za kip je na novo zgradila krajevna skupnost, ki pa ga je morala zaradi rekonstrukcije ceste pomakniti⁹. Kar nekaj časa je minilo, da je Marija, ozaljšana in pozlačena z novo avreolo, našla staro mesto¹⁰.

28. maj 1995 je bil v Središču slovesen dan. Na obisku je bil mariborski ordinarij msg. škof dr. Franc Kramberger, ki je birmal ter obenem blagoslovil zunanost prenovljene župnijske cerkve. Ob zvokih središke godbe je nato številna povorka-procesija krenila v Središče do "Majke Božje"¹¹. Ob množici prisotnih in kulturnem programu je škof dr. Franc Kramberger točno po sto letih in drugič po devetinsitiridesetih letih kip ponovno blagoslovil. Kot je navada, v temelj niso dali oz. vzdali spominskega sporočila zanamcem, ker se na to ni nihče spomnil. Zato naj tukaj objavljena Spominska listina iz 1946. leta skupaj s tem zapisom prida kamenček velikemu mozaiku polpretekle središke zgodovine.

*Ad perpetuam rei memoriam*¹²
(Spominska listina)

Ta kip Matere božje, ki je bil postavljen, kot letnica kaže, l. 1895, je bil po okupatorju porušen na drugo soboto v mesecu avgustu l. 1941 - a na pobožno željo vernih Središčanov na novo postavljen od 1 - 5 maja 1946 leta.

Za časa slavno vladajočega papeža Pija XII, za škofovanja Dr. Ivana Jožefa Tomažiča, župnikovanja Leon Božiča, ko so bili pri župni cerkvi cerkveni ključarji Franc Štampar in Jožef Kočevar ter ključarja podružne cerkve Franc Ploh in Franček

⁹ Žal so delavci pod vodstvom takratnega predsednika KS stari podstavek odstranili, ne da bi pregledali in poiskali v temelj vgrajeno spominsko listino iz leta 1946. Na srečo je kopija listine iz tistega časa ostala v župnijskem arhivu, zato jo zaradi zanimivosti objavljam.

¹⁰ Ker je bilo delo zahtevno, je bilo treba kar nekaj časa, da je bila plastika gotova. Nekateri prebivalci so naklepali, da je župnik s pomočjo F. Jakla plastiko spravil v Švico, na njeno mesto pa postavil kopijo. Osebo k meni je prišla oseba iz Središča, s prošnjo, da naj se pozanimam, če je plastika res original.

¹¹ Škofa dr. F. Krambergerja so organizatorji hoteli izpred cerkve na Grabah odpeljati s kočijo, da blagoslovi Marijin kip v Središču, vendar si je ordinarij premislil in je rajši šel peš v procesiji, menda zaradi mladostne iskrivosti konj. Da ne bi preveč motili cestnega prometa, ki je bil takrat silno močan, je procesija šla po Bregu.

¹² Kot je zapisal župnijski kronist, spomenica ni bila napisana v lepi slovenščini, ker je bila sestavljavcu listine dana samo skica. A na zunaj ima lepo obliko. Besedilo in pisavo spomenice je opremil Tomaž Lukman iz Središča, poznejši znani gradbenik.

Jakl, po prizadevanju gradb. delovodja Tomaža Lukman, na pristanek krajevnega ljudskega odbora Središča s predsednikom Karl Vargazon, s pomočjo prispevkov in žrtvami ostalih Središčanov in srediških faranov v božjo čast in Marijino slavo, dne 5. maja 1946 slovesno blagoslovljen.

Središče, dne 2. maja 1946.

Predsednik K. Vargazon l. r. Leon Božič, župnik

Povzetek

Ob prihodu nacističnih okupatorjev v Središče, ki so takoj vzpostavili svojo oblast, sta jim bila napoti najprej in najbolj dva središka simbola vere in trdoživosti Središčanov, kip trpečega Zveličarja – Ecce homo, ki je stal pred nekdanjo občinsko stavbo ali rotovžem, in kip "Majke Božje". Ta kip, ki je stal ob glavni središki cesti, so odstranili z izgovorom, da je napoti zaradi bližnjih cestnih obnovitvenih del. D drugega pa menda zato, da naj bi uredili prostor pred rotovžem. Ne eno in ne drugo ni bila resnica, hoteli so vzeti prebivalcem tisto, kar jim je bilo najsvetejše, in jih tako pripraviti na brutalno temelječe ponemčenje, temelječe na nacistični brezbožnosti. Odstranjeni

plastiki so sosedje spravili na varno in po zlomu nacizma so ju ponovno postavili. Za postavitev plastik sta se najbolj zavzela takratni središki župnik p. Leon Božič, ki se je vrnil iz štiriletnega izgnanstva, in Karel Vargazon, prvi središki predsednik občine. Leta 1995 so Središčani plastiko "Majke Božje" obnovili. Večino sredstev je prispeval sosed Franček Jakl, ki bil na začasnem delu v Švici. Temelje kipa pa so sedaj zares morali za nekaj metrov prestaviti, da ni oviral cestnih obnovitvenih del.

Viri:

- Župnijska kronika Sv. Duha, Središče.
- Fran Kovačič, Trg Središče, Maribor 1910.
- Zapisnik KNO Središče, 1945, hrani ZAP Ptuj.
- Ustni vir Drago Klobučar.

Lastni spomini.

Tone Luskovič

VINARSKA ZADRUGA "LJUTOMERČAN", SV. BOLFENK PRI SREDIŠČU 1921 – 1932

I. Uvod

Novinar Večera Jože Rakuša je v prvi številki Zgodovinskih zapisov, ki jo je izdalo Zgodovinsko društvo Ormož, pisal o Vinarski zadrugi "Ljutomerčan" Sv. Bolfenk pri Središču 1921 – 1932. Njegov zapis je temeljil na spominih njegovega očeta Martina Rakuše.

Medtem je bil najden arhiv te zadruge, ki je sorazmerno dobro ohranjen, zato ta sestavek nadaljuje pričevanje o nastanku in delu vinarske zadruge.¹

II. Ustanovitev in poslovanje zadruge

Vinarska zadruga "Ljutomerčan" Sv. Bolfenk pri Središču je bila ustanovljena na občnem zboru, ki je bil sklican 1. julija 1921.

Na ustanovnem občnem zboru so sprejeli Pravila zadruge in izvolili organe zadruge.

Zadruga se je uradno imenovala: VINARSKA

ZADRUGA "LJUTOMERČAN", registrirana zadruga z omejeno zavezo, za ljutomerski in ormoški okraj: Weinbaugenossenschaft mit beschränkter Haftung für die Bezirke Ljutomer in Ormož.

Sedež zadruge je bil Sv. Bolfenk pri Središču. Zadruga je bila ustanovljena za nedoločen čas. V sodni register pri Okrožnem, kot trgovskemu sodišču v Mariboru, je bila zadruga vpisana 5. avgusta 1921. Vlagatelj zahteve je bil Robert Košar.

V seznam zadrug pri Zadrugni zvezi v Ljubljani je bila zadruga vpisana 15. 10. 1921.

Vinski letniki 1917, 1920 in 1921 so bili izredno kakovostni in količinsko bogati, saj so vinogradi, potem ko je bila trtna uš premagana, spet dokaj obilno obrodili. Vино se je kljub temu težko prodajalo, predvsem zaradi ponudbe cenejših dalmatinskih vin in vin iz Banata. Vinogradniki so se zaradi takšnih razmer pa tudi zaradi skupnih in cenejših obnov vinogradov pričeli organizirati v zadruge in ustanovitev Vinarske zadruge je posledica takšnih razmer.

¹ Arhiv hrani Hilda Tkalec, poročena Habjanič iz Obreža.